

Univerzitet u Tuzli
 Filozofski fakultet
 Odsjek za historiju

Zimski semestar akademske 2014./2015. god.

Izborni predmet: „Tragovima naših komšija: Jevreji u Bosni i Hercegovini i holokaust“¹

Predavanje na temu:

„Holokaust u Bosni i Hercegovini: značaj i uloga obrazovnih institucija“

Gost predavač:

Dr. sc. Sead SELIMOVIĆ, vanredni profesor, Filozofski fakultet Univerziteta u Tuzli

Tuzla,

16.10.2014.godine

HOLOKAUST U EVROPI I BOSNI I HERCEGOVINI – ZNAČAJ OBRAZOVNIH INSTITUCIJA

HOLOKAUST U EVROPI

Pojam

"Holokaust" je naziv za genocid nad Židovima (te, u širem značenju, i sistematsko istrebljivanje drugih grupa), koje je za vrijeme Drugog svjetskog rata provedeno u Evropi na teritoriju pod kontrolom nacističke Njemačke i njenih saveznika.

Riječ holokaust prvi je za taj genocid upotrijebio crkveni sabor protestantskih crkava tadašnje Zapadne Njemačke. Postupno je ušao u opću upotrebu i danas je to osnovno značenje riječi. Posebni termin upotrebljen je, da bi se ukazalo na osobiti značaj i intenzitet mržnje prema Židovima i ideološke osude židovstva, koji su bili u osnovama nacističke ideologije. Iako je nacistička ideologija specifična (Židovi se proganjaju na temelju rase, a ne vjere), ta mržnja i osuda imaju duboke korijene u kršćanskoj civilizaciji (antisemitizam).

Termin postupno ulazi u upotrebu u raznim jezicima i do 1970-ih postaje općeprihvaćen.

¹ Ovaj izborni predmet finansiran u okviru EU-projekta "After the traces of our neighbors: Jews in Bosnia and Herzegovina and the Holocaust".

Ubrzo nakon preuzimanja vlasti u Njemačkoj, nacisti počinju ostvarivanje jednog od svojih najvažnijih programskih ciljeva: iskorijeniti svaki utjecaj Židova u njemačkoj politici, ekonomiji i kulturi. Antižidovska kampanja pokrenuta je preko radija i novina, a u svim školama i na fakultetima uvedeno je pseudoznanstveno "učenje o rasama" kao obavezni predmet. Donesen je niz antižidovskih propisa, koji kulminiraju proglašenjem Nürnberških zakona (Zakon o građanima Carstva i Zakon o zaštiti njemačke krvi i njemačke časti) 15. 9. 1935., Židovi gube njemačko državljanstvo; ne smiju obavljati nikakvu javnu službu (što naročito pogađa intelektualce: znanstvenike, profesore, liječnike, advokate, novinare itd.), niti njihova djeca mogu pohađati javne škole; zabranjen je boravak Židova na javnim mjestima (parkovi, biblioteke, muzeji i dr); zabranjeno je sklapanje braka između Arijsaca i Židova kao i seksualni odnosi; zabranjeno je zapošljavanje Arijsaca u kućanstvima Židova, itd.

Ti su zakoni bili kasnije primijenjeni u svim pripojenim zemljama i okupiranim područjima, pa tako i u NDH u čijem sastavu je bila i Bosna i Hercegovina. Pod njemačkim pritiskom i Italija je 1938. godine uvela antižidovsko zakonodavstvo. Mjere protiv Židova poduzimaju pod njemačkim pritiskom i zemlje istočne Evrope; izuzetak je Čehoslovačka, koju međutim Njemačka zaposjeda 1938.-1939.

Velik broj Židova emigrirao je iz tih država. U Njemačkoj je 1933. živjelo oko 500.000 Židova, od kojih je do 1939. oko 300.000 emigriralo. Na inicijativu predsjednika SAD-a F. D. Roosevelta održana je u ljeto 1938., međunarodna konferencije o izbjeglicama u Evianu u Švicarskoj, ali nije dala rezultate: nijedna zemlja nije otvorila svoja vrata židovskim izbjeglicama. Mnogi od njih naseljavaju se u Palestinu. Međutim, u julu 1939. britanska vlada, suočena sa otporom Arapa, ograničava useljavanje Židova u Palestinu na samo 15.000 u slijedećih pet godina.

Ubistvo njemačkog konzula u Parizu u novembru 1938., poslužilo je nacistima kao povod za masovne nasilne akcije i odvođenje u logore (Kristalna noć).

Obavezno nošenje oznake na odjeći propisano je prvo za Židove u Poljskoj u novembru 1939., a kasnije i u Njemačkoj i drugim državama. Židovi su ponovo smješteni u posebne izolirane dijelove gradova (geta), od kojih je najveći bio u Varšavi; tamo je došlo i do jedinog organiziranog i masovnog otpora Židova.

U jesen 1941. počela je realizacija plana, da se svi Židovi iz Njemačke i zaposjednutih područja srednje i zapadne Evrope deportiraju na istok. Židovi su prikupljeni i transportirani vozom u stočnim vagonima; hiljade su pritom umrle. Taj je plan ubrzo bio zaustavljen odlukom o "konačnom rješenju".

Otpor antižidovskim mjerama

Otpor ovim mjerama postojao je u mnogim zaposjednutim zemljama. Najsnažniji je bio u Danskoj, gdje je nakon prvih protužidovskih mjera sam kralj na radiju izjavio da

će lično staviti židovsku zvijezdu, ako bilo koji građanin njegove zemlje na to bude prisiljen. Kada su 1943., Nijemci uveli svoju direktnu upravu nad zemljom i naredili uhićenje svih nearijaca, organizirano je potajno prebacivanje Židova brodovima u Švedsku, tako da su gotovo svi spašeni.

U Nizozemskoj je u februaru 1941. organiziran generalni štrajk, da bi se spriječile deportacije Židova. U Italiji je bio snažan otpor progonu Židova, pa su čak prihvaćane izbjeglice iz Francuske i s Balkana; tako se spasilo nekoliko hiljada izbjeglica iz NDH. Bugarska nije deportirala nijednog Židova, a također ni Finska. U Austriji, pripojenoj Njemačkom carstvu 1938., bilo je mnogo prosvjeda protiv postupka prema Židovima i apela da se pojedinci izuzmu.

U istočnim zemljama, gdje je nacistički okupacijski režim bio mnogo strožiji (Slaveni su smatrani inferiornom rasom, pogodnom samo za roblje), takva vrsta organiziranog i masovnog otpora nije bila moguća. Pojedinci su pružali otpor provedbi antižidovskih mjera ilegalno spašavajući pojedine Židove, za što je simbol postao Oskar Schindler; Izrael je kasnije za takve pojedince uveo priznanje Pravednik među narodima. Također su takvu pomoć pružali organizirani antifašistički pokreti otpora u raznim zemljama. Tako je bilo i u BiH, Hrvatskoj, Srbiji i drugim zemljama.

"Konačno rješenje"

Uspjeh vojnog pohoda na SSSR potakao je naciste na odluku, da se umjesto ranije planirane deportacije na istok provede "konačno rješenje židovsko pitanja", tj. fizička likvidacija svih Židova u Evropi. Plan je na tajnoj konferenciji u Berlin-Wannseeu 20. 1. 1942., (Konferencija u Wanseeu) izložio SS-Obergruppenführer Reinhard Heydrich, šef Sigurnosne policije i Sigurnosne službe. On je bio lično od Hitlera ovlašten da provede taj plan; svim državnim službama bilo je naređeno, da sudjeluju u istrebljenju pod vodstvom SS-a. Određeno je da svi nesposobni za rad trebaju biti odmah ubijeni, a drugi odvedeni na prisilni rad pod minimalnim životnim uvjetima sve, dok ne umru od iscrpljenosti. Kao oblik masovnih likvidacija naređeno je ubijanje plinom i strijeljanje.

Nakon Heydrichove pogibije (u atentatu u Češkoj) provođenje plana preuzeo je Adolf Eichmann.

Na temelju te odluke osnovani su posebni koncentracijski logori te logori smrti. Dok su u koncentracijskim (sabirnim) logorima zatvorenici radili, jedina funkcija logora smrti je bilo sistemsko istrebljivanje zatvorenika, najčešće uz pomoć visoko sofisticirane organizacije (primjerice, postojale su jedinice zatvorenika koje bi se brinule da krematorij neprekidno pali leševe).

Logori smrti osnivani su ponajviše na području okupirane Poljske: Auschwitz (Oswiencim), Birkenau (Brzezinka), Treblinka, Mauthausen, Majdanek, Sobibor, Izbica i drugi. Kada je sovjetska vojska tijekom 1944., zaposjela Poljsku, likvidacije su nastavljene u logorima na njemačkom tlu: Dachau, Berge-Belsen i Buchenwald. U

septembru 1944., Heinrich Himmler izdaje naređenje, da se prestane s likvidacijama. Međutim, do oslobođanja od strane Saveznika, još su desetine hiljada umrle u logorima od gladi i zaraza.

HOLOKAUST U NDH I BOSNI I HERCEGOVINI

Sistemska istrebljenje Židova i Roma koje je pokrenula nacistička Njemačka, nazvano holokaust, provedeno je i u tadašnjoj Nezavisnoj Državi Hrvatskoj uz intenzivnu saradnju i sudjelovanje ustaškog režima. Većina je likvidirana u Jasenovcu i drugim logorima na području NDH, a znatan dio isporučen je nacističkoj Njemačkoj na likvidaciju.

Odmah po preuzimanju vlasti započelo je brzo i nesmiljeno provođenje rasističke politike protiv Židova i Roma. U samo nekoliko mjeseci preneseni su rasistički zakoni (Nürnberški zakoni) i postupci iz nacističke Njemačke (neki od njih primjenjeni su također i na Srbe). Koncentracijski logori, prvenstveno Jasenovac, također su ubrzo osnovani po nacističkom uzoru, a u njima su zatvarani, istrebljivani surovim postupkom ili sustavno likvidirani Židovi, Romi, Srbi, Bošnjaci i Hrvati (politički protivnici režima). Masovna pogubljenja Židova započela su već u julu 1941.

Do jeseni 1942. većina Židova i Roma sa područja NDH bila je likvidirana, smještena u Jasenovac ili odvedena u nacističke logore, gdje će umrijeti ili biti ubijeni slijedećih godina. Nekoliko stotina Židova spašeno je zaslugom katoličke crkve (osobito nadbiskupa Alojzija Stepinca) ili pojedinaca koji su ih skrivali. Nekoliko hiljada spasilo se bijegom na područja pod vlašću Italije ili Narodnooslobodilačkog pokreta.

Ustaški teror proveden je i u Tuzli i njenoj okolini. Na udaru je bilo stanovništvo pravoslavne i jevrejske vjeroispovijesti, ali i pripadnici ostalih konfesija koji su bili protivnici tog režima. U zaštitu pravoslavaca i Jevreja u Tuzli stali su ugledni građani muslimanske vjeroispovijesti: Ragibaga Čapljić, Lutfibeg Sijerčić, Hasanaga Pašić, Muhamed Šefket ef. Kurt, Nurija Pašić.

HOLOKAUST – ZNAČAJ OBRAZOVNIH INSTITUCIJA

Općenito bi nastava o holokaustu trebala omogućiti slijedeće:

1. poboljšati znanje o ovom uništenju bez presedana;
2. sačuvati sjećanja na one koji su prošli patnje;
3. potaknuti nastavnike, učenike i studente da razmišljaju o moralnim i duhovnim pitanjima koja proizlaze iz holokausta i koja se mogu primijeniti u današnjem svijetu.

Ti se ciljevi jasno vide u sljedećim definicijama holokausta:

Pod okriljem Drugog svjetskog rata, radi „novog poretka“, nacisti su nastojali uništiti sve Židove u Evropi. Prvi put u historiji, industrijske metode su korištene za masovno uništenje cijelog naroda. Šest miliona ljudi je ubijeno, uključujući 1,500.000 djece. Taj se događaj zove holokaust .

Nacisti su također porobili i ubili i milione drugih ljudi. Ubijen je veliki broj Roma, ljudi s tjelesnim i mentalnim poremećajima, Poljaka, sovjetskih ratnih zarobljenika, sindikalista, političkih protivnika, homoseksualaca i drugih. (Državni ratni muzej, London, Velika Britanija)

Holokaust se odnosi na poseban genocid koji se dogodio u dvadesetom stoljeću: pod okriljem države, nacističke Njemačke i kolaboracionista između 1933. i 1945. godine dogodio se sistematski progon i uništavanje evropskih Židova. Židovi su bili glavne žrtve – 6 miliona je bilo ubijeno; Romi, hendikepirani i Poljaci bili su također meta zbog rasnih, etničkih ili nacionalnih razloga. Milioni drugih, uključujući homoseksualce, Jehovine svjedoke, sovjetske ratne zarobljenike, političke disidente također su prošli patnje strašnog pritiska i smrti pod nacističkom tiranijom. (Državni memorijalni muzej holokausta, Washington, D.C., SAD).

Holokaust je ubojstvo približno šest miliona Židova od strane nacista i kolaboracionista. Između njemačke invazije na Sovjetski Savez u ljeto 1941. i kraja rata u Evropi u maju 1945., nacistička Njemačka i kolaboracionisti nastojali su ubiti svakog Židova pod svojom dominacijom. Budući da je nacistička diskriminacija nad Židovima počela Hitlerovim dolaskom na vlast u januaru 1933., mnogi historičari taj datum smatraju početkom razdoblja holokausta. Židovi nisu bili jedine žrtve Hitlerova režima, ali su bili jedina skupina koju su nacisti nastojali uništiti u cijelosti. (Yad Vashem, Jeruzalem, Izrael)

Nastava o holokaustu može i mora biti drukčija u različitim kontekstima. Da bi se shvatile razlike između holokausta i drugih genocida, usporedbe treba jasno razlikovati, a sličnosti treba također jasno istaknuti.

Kada se uči o holokaustu, korisno je istaći tri pitanja:

1. Zašto poučavati o holokaustu?
2. Šta poučavati o holokaustu?
3. Kako poučavati o holokaustu?

Prvo pitanje podrazumijeva razloge. Drugo pitanje uključuje odabir informacija, dok se treće pitanje bavi odgovarajućim pedagoškim pristupima koji polaze od sastava skupine učenika i studenata.

Osim historije, holokaustu se također može pristupiti i u sklopu drugih predmeta, kao što su književnost, psihologija, religijsko obrazovanje i drugi.

Proučavanje holokausta mora se ispitati u kontekstu evropske historije kao cjeline. Treba potaći nastavnike da također ispituju i lokalne kontekste ove historije. Nastavnici trebaju staviti holokaust u odgovarajući kontekst uključujući informacije o:

- antisemitizmu
- životu Židova u Evropi prije holokausta
- posljedicama Prvog svjetskog rata
- dolasku nacista na vlast.

Što se tiče historijskih izvora i tema koje su vezane uz poučavanje o holokaustu, nastavnici mogu istražiti, između ostalog, i sljedeće kada pripremaju nastavu o holokaustu. Pritom mogu razmatrati ovu historiju iz perspektive:

- žrtava
- počinitelja zločina
- kolaboracionista
- pasivnih promatrača
- osloboditelja

Period 1933. – 1939.

- diktatura u nacističkoj Njemačkoj
- Židovi u Trećem Reichu
- rane faze progona
- prvi koncentracijski kampovi
- reakcije u svijetu

Drugi svjetski rat 1939. – 1945.

- Drugi svjetski rat u Evropi
- nacističko-rasističke ideologije i politike
- program «eutanzije»
- progon i ubijanja Židova
- progon i ubijanje nežidovskih žrtava
- židovske reakcije na nacističku politiku
- geta
- odredi smrti
- ekspanzija sistema kampova
- centri za ubijanje
- saradnja
- otpor
- spašavanje
- reakcije u svijetu

- marševi smrti
- oslobođenje

Posljedice

- poslijeratni sudski procesi
- kampovi za izbjeglice i emigrante

Svrha ovih predloženih smjernica je poboljšati nastavu o holokaustu. Nastava će se razlikovati od zemlje do zemlje, od škole do škole, od fakulteta do fakulteta i od vremena do vremena. Stoga je razumljivo da treba naglasiti potrebu da svi nastavnici sami ocijene svoje napore uložene u nastavu o holokaustu.

